

Ганус С. О.

*старший викладач кафедри модерної історії України
та зарубіжних країн
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"
м. Ужгород, Україна*

«ШИНУАЗРІ» У ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНІЙ ТА КУЛЬТУРНО-ЕСТЕТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ НІМЕЦЬКОГО ПРОСВІТНИЦТВА XVIII СТ.

З часу Великих географічних відкриттів і до XVIII ст. досвід освоєння культурно-історичних надбань Сходу налічував понад двохсот років. Не зайве нагадати, що першовідкривачі ставили сої за мету знайти доступні шляхи до омріяних Індії та «Катаю», а Х. Колумб спочатку припустив, що острови Карибського моря є країною Сіпанго, тобто Японією. Відома з часів античності дихотомія «Схід – Захід», котра у Століття Просвітництва набула властивих саме цій епосі рис прояву, не є лінійною конструкцією і має діалектичний зв'язок. Е.В. Саїд слушно вказав на те, що Схід – це інтегральна складова європейської матеріальної цивілізації та культури. «Орієнталізм» виражає і репрезентує її як певний спосіб дискурсу модерних часів [2, с. 11].

Розширення меж пізнаваного світу виявило ідеальні з європейського погляду форми людського буття у цивілізаціях і культурах Сходу, котрі, як було добре відомо і тоді, набули довершених форм вже у давнину. Це стосувалось як філософських абстракцій високого стибу, так і структур повсякденності. В літературі, прикладному мистецтві, архітектурі, театрі та музиці з'явилась стійка мода на орієнталістичну естетику псевдоарабського, левантійсько-турецького, «японського» та «китайського» стилів. Читачі і театралі із захопленням спостерігали за розвитком сюжету в опері В.А. Моцарта «Викрадення із сералю», п'єсі «Турандот» К. Гоцці, знайомились з умовиводами Ш.-Л. Монтеск'є у «Перських листах». Окремі історики філософії схильні, приміром, вбачати паралелі між етичним вченням І. Канта та ідеями китайських мислителів-класиків [3, с. 168], якщо підважити вплив традиційної китайської філософії на європейську філософську думку.

Сформувалась стійка мода на китайську естетику у прикладному мистецтві та побуті, котра одержала найменування стилю *шинуазрі*,

від франц. *Chinoiserie* (китайщина). Ставши варіантом стилів бароко, чи рококо, *шинуазрі* втілювалась у побудові споруд та оформленні інтер'єрів у китайському стилі, великому попиті на китайські товари (тканини, лакові меблі, гобелени, побутові аксесуари, посуд тощо). Для удоступнення цих товарів у 1751 р. була створена «Королівська прусська азійська емденська торгова компанія», перед котрою ставилось завдання встановити торговельні зв'язки з Китаєм. Перший корабель попрямував з Емдена до Кантона у 1752 р. [4, s. 160–161]. Захоплення китайською традицією чаювання сприяло появі в палацово-паркових ансамблях «чайних будиночків» чи «китайських павільйонів». Так у 1755–1764 рр. з ініціативи та за ескізами прусського короля Фрідріха II (1712–1786) у потсдамському парку Сан-Сусі був споруджений Китайський чайний будиночок. Іншими прикладами китайського стилю в архітектурі та оформленні інтер'єрів є Палац Пільніц біля Дрездена (1720-ті рр.), Порцеляновий кабінет для гри у Палаці Шарлоттенбург у Берліні (1705–1708 рр.) тощо.

Старт знайомству Німеччини з Китаєм у XVII ст. був покладений єзуїтами-місіонерами. Значну роль у популяризації синологічних знань відіграв Атанасій Кірхер (1602–1680), інтелектуал унікальної обізнаності та вчений-полімаст, автор чисельних праць у різних галузях знання. У Китаї, найшвидше, він не був. Але його компілятивна ерудитська монографія «*China monumentis, qua sacris qua profanis, nec non variis naturae and artis spectaculis, aliarumque rerum memorabilium argumentis illustrata*» (1667), відома під назвою «*China Illustrata*» може упевнено вважатися стартовою у царині європейської синології [6].

Зи зважанням на вплив ідей французьких просвітників не можемо обійти увагою 4-томної китаїстичної енциклопедії «*Déscription de la Chine*» (1735) отця Жана-Батиста дю Гальде, котрий презентував образ імперії, процвітаючої у всіх відношеннях. Інформація з цієї книги була обов'язковим аргументом у кожній розмові про Китай, а також надихнула Вольтера на написання захоплених коментарів. Він мовив про Китай як про ідеальну державу, якою керують освічені вчені-чиновники [8]. У своєму «*Essai sur les mœurs et l'esprit des nations*» (1756) філософ звернув увагу на те, що китайці вдосконалили мораль, «котра є першою з наук», адже Конфуцій «лише рекомендує чесноти і не проповідує жодної таємниці» [9, р. 17]. У 1767 р. французький фізіократ Франсуа Кене був настільки вражений гармонією організації аграрного виробництва, оподаткування та державного правління у Китаї, що висловив побажання, щоб *Despotisme de la Chine* став прикладом для самої Європи. Не заперечуючи абсолютного характеру влади китайського імператора, Кене підкреслює, що його володарювання засноване на природному праві таким непохитним

і беззастережним чином, що унебезпечує суверена від можливості і спокуси чинити зло [7, р. 65–66]. Той факт, що в Китаї призначення на державні посади базувалося на системі іспитів, також викликав велике захоплення в освічених середніх класів Європи, які прагнули скасування віджилої феодальної практики спадкування або преференцій для анобльованих осіб.

Вчені студії геніального Готфріда Вільгельма Лейбніца (1646–1716) своєю чергою виявились дотичними до просвітницької синології. Пруський мислитель вважав вельми повчальною конфуціанську етичну традицію. А зі впливом дуалізму начал «ян» та «їнь» пов'язують відкриту ним двоїсту систему обчислення, котра заклала основи сучасної мови програмування [10, s. 176]. Не менше, а може й більше значення має монадологічне філософське вчення Лейбніца. Воно підводить до розуміння цивілізації як сукупності монад, котрі є «атомами природи», або елементами речей», які наділені відмінностями, адже «у природі ніколи немає двох істот, одна з яких була би в усьому як інша». Крім того, монади перебувають у стані безперервних змін, котрі складають їхню іманентну природу. Використавши формулу «множинності у єдності чи у простому» та маючи на увазі, що Всесвіт сам по собі становить монаду [1, с. 9–17], Лейбніц зі своїх позицій підходить до феномену світ-системи, вплітаючи Китай та його цивілізаційні надбання у його рамки.

У своєму грандіозному компендіумі *«Ідеї до філософії історії людства»* (1784–1791) видатний німецький просвітник Йоганн Готфрід Гердер (1744–1803) висловлює переконання щодо самоцінності різних епох у розвитку культури, як і народів, котрі є її носіями, безвідносно до якихось еталонних значень, тим більше європоцентристських. Сторінки цієї праці, присвячені Китаю, сповнені пафосними метафорами, на взірець «однієї з найдавніших і наїкавіших країн на усій Землі». Ця земля «за давністю своєю і культурою сама іменує себе першою з країн, квіткою, котра росте в осерді світу» Терпляча старанність людей перетворила її дикі нагір'я і пустелі у родючі землі. Характеристики державного ладу Китаю подаються як наочне втілення взірця пошани сина по відношенню до батька, що тотожне пошані підданих по відношенню до їхнього глави. Закони, створені як втілення моральних принципів, дивовижна релігійна і світоглядна терпимість перетворили Китай в очах Гердера у взірець державного устрою, рівного котрому він більше не знаходить [5].

Отже, феномен *шунуазрі* часів Просвітництва виходить далеко за межі стильових форм у мистецтві. Якраз сприйняття китайської цивілізації, її суспільних та державних форм є аргументом тому, що уявний Схід у дусі просвітницького універсалізму, толерантного

і поважного ставлення до «іншості» частенько представлений як джерело запозичення досвіду вдосконалення людини, суспільства і держави на засадах раціональності та гармонії у самій Європі. Не кажучи вже про захоплення естетичними та мистецькими досягненнями Китаю, удоступнення котрих в умовах «закритості» Цинської імперії було заповітною мрією європейських негоціантів та дипломатів.

Література:

1. Ляйбніц Г.В. Монадологія / пер. з франц. П. Бортусяк. Львів : Café philosophique, 2017. 132 с.
2. Саїд Едвард В. Орієнталізм / пер. з англ. В. Шовкун. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 511 с.
3. Driesch Hans und Margarete. Fern-Ost. Als Gäste Jungchinas. Leipzig : F.A. Brockhaus Verlag, 1925. 314 s.
4. Graaf D. de. De Koninklijke Compagnie. De Pruisische Aziatische Compagnie 'uon Emden nach China' (1751–1755). In: *Tijdschrift voor Zeegeschiedenis*. 2001. № 2(20). S. 143–162. (160–161). URL: https://www.zeegeschiedenis.nl/wp-content/uploads/2019/11/2001_2_klein.pdf
5. Herder J.-G. Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit. In: *Herder J.-G. Theoretische Schriften*. URL: <http://www.zeno.org/Literatur/M/Herder,+Johann+Gottfried/Theoretische+Schriften/Ideen+zur+Philosophie+der+Geschichte+der+Menschheit/Dritter+Teil/Elftes+Buch/1.+Sina>
6. Kircher Athanasius. China illustrata. Translated by Dr. Charles D. Van Tuyl from the 1677 original Latin edition. IV 228 p. URL: <https://web.archive.org/web/20110818014556/http://hotgates.stanford.edu/Eyes/library/kircher.pdf>
7. Quesnay F. Despotisme de la Chine. Vol. 1969. New York : Burt Franklin, 1767. Éd. en form. texte par P. Palpant, septembre 2011. 121 p. URL: www.chineancienne.fr
8. Sinan G. The Chinese Civilization as a Model for a Better Europe in the Thought of Voltaire. In: *Wang, L., Zhao, J. (eds). Asian Civilization and Asian Development*. Springer, Singapore, 2023. Pp. 33–38. URL: https://doi.org/10.1007/978-981-19-9833-1_5
9. Voltaire. Essai sur les mœurs et l'esprit des nations. Une édition électronique réalisée à partir du livre de Voltaire (1756). Cette édition électronique a été réalisée par Jean-Marie Tremblay. URL: <https://homepages.uc.edu/~martinj/French/Essai%20sur%20les%20Moeurs.pdf>
10. Widmaier R. Die Dyadik in Leibniz' letztem Brief an Nicolas Remond. In: *Studia Leibnitiana*. 2017. Bd. 49. Hf. 2. S. 139–176. URL: <https://www.jstor.org/stable/26874208/>